

14 interviu

Ona Beèelienë

Saulius Berþinis: Kà jûs papasakosit, tà iðveð á Amerikà ir saugos Amerikos karo muziejuje. Pas jus namuose bus kasetë.

Ona Becelienë: Gerai, aèiû.

SB: Turbût turit aparatà pasíþiûrëti kasetæ?

OB: Tai ne turbût.

SB: Nëra.

OB: Yra tik tas, kur groja.

SB: Kur groja, aha. O kur filmus þiûrëti, tai ne? Turësit. Tai moëiute, dabar pasakykit savo vardà, mergautinæ ir vyro pavardæ, kaip yra pagal vyrà.

OB: Palei merginas - Petrauckaitë Ona. Dvideðimt ketvirtais gimus. O palei vyrà - Beèelienë.

SB: O kur gimusi?

OB: Ir Paraþniuose.

SB: Paraþniuose.

OB: Vienoj vietoj ir gyvenom. Paskui ten vadinosi Keturkaimio kolûkis.

SB: Tai metus sakët. Kelintais metais? Kelintais metais gimusi?

OB: Trisdeðimt ketvirtais.

SB: Mënesá ir dienà pasakykit.

OB: Septintà liepos. Liepos septintà.

SB: Dabar pradþiai truputá papasakokit apie savo ðeimà.

OB: Tai kà ðeima. Su tðvais gyvenau. Paskui vyras mirë. Su vaikais va èia, kur... Turëjau dukteris ir sûnø, kur èia...

SB: O apie tðveliø ðeimà papasakokit. Koká ûká turëjot, kà dirbot?

OB: Turëjom 8 hektarus lauko ir dirbom. Dvaras arti buvo, tai mes jau ejom á dvarà uþsidirbtì. Ir uþejo karas.

SB: Keli vaikai buvo pas tðvelius?

OB: Septyni. Trys broliai ir keturi os seserys. Ir visi iðsimokino: broliai - kalviauti... Vienas prie statybø, statybininkas buvo. Kitas ðaltkalviu dirbo Naumiesty, tam fabrike, þinot. Ir Naumiesty yra butas. Ir visi broliai jau miræ. Tik mes tryс seserys likæ.

SB:Papasakokit, ar paþinjot prieð karà þydelius?

OB:Katrinos (?) paþinojau... Kà að dar... Jau kaip juos ðaudë, buvau septyniolikos. O taip tai, þinot, kitø pavardþiø neþinojau. Toká Zybermonà. Tai jisai sustodavo... Ten turëjo veþimromá (=veþimà su nameliu). Reikëjo... Meras, bûdavo, ávaþiuoja. Paskui: Ðalalskis - turëjo didelæ medþiagø krautuvæ. Paskui Tabijankë - kur buvo visokios pramonës krautuvë. Vis pirkdavom pas já eidami ið miesto. Pasidëdavom drabupiø, ðleþes (?). Þinot, eidavom á baþnyèià. Tai pasidëdavom ðleþes (=kailinius?). Turëjo toká kambará. Tai ten suolas, veidrodis buvo. Susiðukuodavom. Jau turëdavom kà nors pas já pirkti. Tai per ðventes duodavo magaryèiø: tai porà puodukø, kaip kitàsyk. Tai mums vaikams - saldainiø. Paskui tokios Pupkës kepdkavo pyragø. Tai vis bijau (??)... uþeidavom pavalgyti. Tai va taip. Nu jau jûs paskui. Tuo tas (?) bijo iðvaþiuoti á tà Palestinà. O kà daugiau? O kitas në neatsimenu. Jau tik tuos áþymius, kur eidavom pirkti. Tai dabar mums labai buvo geri. Jaupirkdavom viskà pas juos. Jau jie turëjo sûnø. Tikrai jaunà (?)... Ir tà Zybermonienæ suðaudë èia, mûsø miðke. Varge (?)...

SB:Kaip þydeliai gyveno? Kokie buvo jø paproèiai, gal prisimenate?

OB:Nu tai, nieko, þinot. Kaip jie savo ðventes ðeðtadiená ðvæsdavo... Kai tuos Velykus macus kepdkavo, tai tø macø dar ir mums duodavo. Tø macø tokie... Þinot, kas anie vadinosi - macai, kaip mes dabar vafliaiš?

SB: Kurie duodavo daugiausia macø?

OB:Tai Tabijankë, tie Zybermonai. Tai kaip juos laidodavo ten Naumiesty... NEturëjo... Ten kapinës. Tai, bûdavo, èia, ant vokieèiø einant... Tai jau jie labai jau... Matydavom, kaip bûdavo rinkliava. Eidavo paskui tos þydelkos, kai þydas miræs... Arba motina - tai sëdëdavo ant piesko (=smëlio) dar kol tie... atsimenu. Baèkutæ (=statinaitæ) pieskø prisidëdavo ir sëdëdavo dar kolei... kiek ten dienø, neþinu... Kà daugiau að þinu? Mes tai sutikom (=sutarëm) su tais þydais.

SB:Kaip prasidëjo karas, kaip jûs atsimenate?

OB:O kas gi... Kai rusai atëjo... O paskui... O tas Ðalalskis, ar tik ne prie rusø juos, bagotus, kontûzijo? Iðveþë. O kà paskui, kai vokieèiai uþëjo? Tai, þinot, kas darësi.

SB: Ar kai karas prasidëjo, ar þinot, kad karas prasidës?

OB:Mes buvom mieste... Ar kai vokieèiai uþëjo?

SB:Taip.

OB:Tai tokia þmona parëjo ið... Tiltas dar buvo per sienà, per Ðeðupæ. Tai ji sako: kaþi kas, kad pasieny sugulæ kareiviai buvo. O kur ganësi jøjø karvës (jos vyras prie vokieèiø dirbo) rusø kareiviai praleisdavo. O mes tai eidavom... Eikit, kaip tas karas prasidëjo, tai

jûs neklauskit. Jinai mano sesers vestuvëse buvo. Tai mano mama ateina, sako: kas darosi, vaikai, kad lëltuvai lekia per... þinot, nuo Vilkaviðkio stoties matyti tokie kamuoliai vis ritasi. Tai tuos leido, kur ið paraðiutø ... va, kareiviai (?) , þiûrëkit. Tai nuleido, tai jau rusams ... Up mûsø gyveno, ten, kur samagoninë (?) netoli, ten buvo kareiviø pasienieèiø visa... Ten jau kareivinës. Tai jie pro mus eidavo tà patrulá, kaip sakydavo. Uþeidavo ir atsigerti, ir pasiðnekëti. Ir juos apsupo. Jau bëgo tie kareivëliai. Tëtis klausia: tai ðaudë? Mama: tai nieko, sako. Stotis? - jau klausia. Atlékë vokieèiø lëktuvas, tai jie á rugius sulenda. Rugai buvo lynoj (?). Ir þinokit... Jau mes tai nematëm, kaip tuos pasienieèius suëmë. Tai mes tø kulkø, nieko, nematëm. Tik up keliø dienø pas mus atëjo vokieèiai. Atëjo ir tiktai : Eier, butter (=kiauðiniø, sviesto). Ðneka, kad duotumëm mësos ir kiauðiniø.

SB:Ar jûs mokëjot vokiðkai?

OB:Að biðká mokëjau, dabar primirðau. Bo að pas vokieèius, pas tuos bûrus nuo keturiolikos metø tarnavau, kol tuos vokieèius iðveþë. Labai buvo gerai pas tuos... O matot, paskui èmë gaudyti - jau nema (?).

SB:Kas toks?

OB:Jo, prie vokieèiø, þinot. Ir dar buvo... þinot, mano vyrà - jau draugavom, ale vokieèiai paëmë á Vokietijà YYY dirbt. Va ir paskui. O taip, tai þinot. Jau prie vokieèiø buvo sunkiau.

SB:O kada prasidëjo þydeliø nelaimës prie vokieèiø?

OB:Jau kaip jie uþéjo, tai iðsyk þydus... Ir dar jiems buvo uþdëti tokie geltoni lopai ant kupros, kad þinotø, kad þydas. Vaikðèiodavo su tais lopais.

SB:Tai kur pirmàsyk juos pamatët su tais lopais?

OB:Kà að þinai? Kai nueidavom á miestà, á turgø... Tai jie laisvi buvo. Paskui tik juos suvarë á ðkalà. Þydis pirmiausia, o þydelkas paliko. Tai ateidavo á turgø apsipirkti jos vis.

SB:Tai pirmiausia suvarë þydis vyru?

OB:Jo, vyru. O paskui - tiktai up kiek èëso (=laiko) dar - moteris. Joms pasakë, kad veþa pas vyru. Tai jos, varge, prisikrovë maisto. Visko pasiëmë - jau pas vyru. Kada jau pasuko ant miðko, tai suprato, kur jas veþa. O jos neþinojo, kur vyrai.

SB:O tai kur buvo jø vyrai?

OB:Jau nuveþti kur ten... þyniuos, kur ten suðaudyti. Kà iðveþë, nepasakë kur.

SB:O jûs þinojote, kad þyniuose ðaudio?

OB:Ne, neþinojau, kad tuos þydis... Neþinojau.

SB:Tai neþinojote, kad vyrai jau suðaudyti?

OB:Tà þinjom. Ðnekëjo, kad jau suðaudyti. Tai kà ten... Varge, ateidavo ant turgaus pirkti, tai nesakysi, kad jau vyrø nér! Jos tik su vaikais buvo likæ. Jas tai turbût jau suvarë tik prieð ðaudymà á vienà vietà. Kada jos padarë (?)... sako, maisto èia mëtësi. Kai mes po to ðaudymo nuëjom á miðkà, tai vis matëm visko primëtyta ant kelio.

SB:Kà jûs radot po to ðaudymo, kai atëjot?

OB:Mes... tai ðukuèiø, tai... þinot, kai draskë, knybkiø... tai sudraskytø drabuþiø, kà jau. Ant medþiø þiûréjom - kabëjo smegenys ant puðø. Tie medþiai buvo aptiðkæ kraujais, vajei, neklauskit. Atëjom, jau nieko ið sargybos nebuvo. Atëjom þiûréti. Paskui buvo pas komendantà - sutrûkus buvo þemë, kai daug þmoniø kraujai iðsivertë - kad darytø rodà (=tvarkà). Tai paskui atveþë ir pylë kalkiø. Ir daugiau uþkasë.

SB:Tai kada Paraþniuos buvo ðaudymas?

OB:Tà dienà að jau nebeatsimenu. Þlnau, kad mes palei YYY linus rovëm. Mudvi su seseria ir broliene pas toká þemaitá. Tai matëm... Kai dirbom, matëm: atveþa. Iðgirdom riksmà. Ir ðauliai atëjo su uniformom, su tais baltais raiðèiais, pasipjovë lazdas, tokias storas rykðtes. Dabar, sakom, kai tik jie nuëjo su tom lazdom - tai riksmà iðgirdom. O mano mama su kaiminka grybavo. Tai sako: ta kaimynka tokia dràsesnë, matyt, pamatë, kad jau èia atvaro ir viskà þiûréjo, kol baigësi. O mano mama tai parëjo iðsigandusi. Jai gaila buvo tø paþástamø. Tai ta... O tai kaimynka, paskui parëjusi, sako: viskà maëiau, rodos, bûèiau turëjusi bombà, tai bûèiau metusi ant tø, kur ðaudë. Tuos vaikus kad daubë! Elkit jau! Ðoviniai pabaigtì, pasibaigë - á medþius daubë maþiukus vaikus, up kojø paëmæ. Va kaip buvo.

SB: Prie gyvø tëvø?

OB:Nu kaip... Katruos jau suðaudë, katrie... jau kur tai uþmuðë paskiau. Paskui dar jojo, sakë, parsiveþti ðoviniø, pasigriebæ arklá - pabaigtì. Tai kelias dienas, sakë, ðaudë juos. O mes tai jau metëm rauti tuos linus pas tà ... toks þemaitis, notaras ið Vilkaviðkio, turëjo þemæ, tik praðydavo mûsø dirbtì. Eidavom. Paskui toks Paèinskas, þinot, jau ûkvedys buvo. Einam, sakau, namo, jau èia mums nieko nereikës. Palikom tuos linus rovæ. Kur ten! Vienas praeina ten toks ðkandalas... Vis: Gevalt, gevalt! tikta. Klyksmas. "Gevalt", ðaukë. Jau nustoja, nustoja. Matyt, suðaudio. Paskui kitas atvaro. Ir tie... ir vaikø riksmai, ir viskas buvo girdëti. Tai kas èia - pagirë. O ten ðaudio miðko vidury. Tai èia labai gerai girdëti. Tai kaip gai klausytì! - baisu. Að buvau tada septyniolikos metø. Jau paskui ejom, po to ejom paþiûréti. Tai ten buvo baisus vaizdas. Jau net per karà taip nebuvo baisu. O kà dabar daryti? Paskui grybaudavom aplink. Aplankydavom mes tà vis. Duobës buvo

iðkastos. Ilgos tokios. Á tas dvi duobes buvo suðaudyti. Þiûrëkit, paskui atsirado toks bagotas. Sako, jo tðvai èia buvo suðaudyti. Ir juos iðkasë, ir iðveþë. Kai jau kolchozai buvo... Vaikai dar bëgo þiûrëti, kaip juos ten iðëmë. Kad sako: blynus (?). Tai jis buvo kapkoks (?) þydas . Ir daugiausia moterys. Eikit... Tsirado tokiø dràsiø - tai ëmë ten knaisioti, aukso ieðkoti. Þinot, ten yyy auksinës. Tai jau ten pripelny, mislijo (=ásivaizdavo). Sako, kiti paskui sapnavo, kad ten vaidenosi, ir jau bijojo eiti.

SB: Tai kas ten knaisiojo?

OB:Ið Naumiesèio atëjæ kokie... Pasipelnyti norëjo. Ið kaimo þmonës neis tokiø darbø.

SB:Papasakokit apie tà dienà, kai juos ðaudë. Jûs tà dienà rovët linus. asr duobës jau buvo iiðkastos?

OB:Jau iðkastos buvo. Matë mama. Sako, èia jau sako, kiba gatvæ ðaudyti... Jau buvo duobës iðkastos. Kaip jos... Ten þinot, labai toks prie plynios, tai ten labai grybø rasdavo. Tai jos, sako, paskui toliau paëjæ, néjo namo - þinot, kai eidavo grybauti, dar anksti. Paskui jau apie pietus jos iðgirdo, kad jau triukðmai..

SB: O prieð kiek dienø jums mama pasakë, kad jau duobës yra iðkastos?

OB: Tà ne... Tiktai, kaip jos grybavo - tà dienà matë, kad jau iðkastos duobës.

SB:Ar jûs nematët, kaip kasa duobes?

OB:Na ne, þinot, kai dirbi, neini á tà miðkà. Tiktai katrie grybavo... Kà èia gali þinoti, kad èia á miðkà atveð?

SB: Tai, kai mama pasakë, kad duobës iðkastos, tai kà jûs tada galvojot?

OB:Kà jau? Vistiek galvojom, kà atveð. Galvojom, kad þydis. Ten toliau buvo atveþti, þinot, tokie vokieèiø... Dar ir dabar juos kapas... Toks, sakë, kad jis... Ale jis ir nekomunistas buvo. Ale jau jis daugiausia koks seniùnas buvo prie rusø. Tai tà atveþë suðaudyti èia miðke. O paskui per karà, kai buvo nukritæs rusø lëktuvas, tai ten vokieèiø kapinës buvo po Didþiojo karo, prie Pirmutinio, kaip skaitos... Èia vokieèiø kareiviai buvo palaidoti. Toks padarytas rundinas buvo. Tai ten vis kryþiai buvo. Tai ten tie kareivëliai iðkasti... Tai ten juos nakèia iðkasë ir á duobes tuos lakûnus nuveþë. Nematë niekas. Prie vokieèiø.

SB: O tà ðaudymo dienà jûs kada pradëjote rauti linus - nuo pat ankstyvo ryto, ar vëliau?

OB:Nuo ryto, kai rasa nukrito. Ir apie pietus jau iðgirdom tà riksmà ir matëm, kaip vis laksto tie uniformuoti su ðautuvais. Toks keliukas éjo. Tai jie vis... ten dar sargybà éjo turbût. Kitur kiti tas lazdas pasipjovæ neðësi. Tokias siauras. O paskui prasidëjo visi riksmai. Ta sesers draugë , tokia Judita, su ja mokinosi siûti Naumiesty... Tai sesuo verkë. Sako: jau Judickà suðaudys irgi. Tokia jauna grabi mergina, ateidavo ir iki mûsø.

Jos, þinot, sykiu siuvo. KOkiu... þinot, kai Naumiesty kriaueiavo. Tada tai reikëjo, prie Smetonos, kam kailinius (?) , tai viskà reikëjo tai kriaueiuvienei mokëti.Tai ten ta þydelkatë mokinosi - jos trys. Tai kada sekmadiená jos pareidavo... jau taip. Tai prie Smetonos dar bûdavo smagu - jaunimas, geguþinës. Paskui jau prasidëjo...

SB:Ar geguþinëse bûdavo þydukø?

OB:Nu ne, nelabai.Jau jie...

SB:O kaip jie linksmindavosi?

OB:Tai jie atskirai. Atskirai. O viena pas mus... Tai dabar jau jø visi vaikai - tai buvo apsivedusi su lietuviu. Þydelka. Þydelkaitë. Tai ji perëjo á katalikus. Bet jos þybai jau nekentë.

SB:Kaip jos pavardø buvo?

OB:Jos po vyro - Legotai, Legotienë.

SB:O mergiðka?

OB:Mergiðka tai nepinau. To jos nepinau. Tai Legotienë.

SB: Tai koks jos likimas buvo?

OB:Nu tai jai gerai. Jie èia netoli mûsø, tie Legotai, gyveno. Tai, þinokit, ir niekas jø nepinojo. Niekas nepasakë, kad jie þybai. Jau buvo nusigandæ. Kitàsyk, prie Smetonos, lietuviai tai buvo vieningi. Niekas nepasakys. Jø vaikai... Ir dabar dar tie... Jø moëiutë jau buvo. Tai dabar sûnus su jais, padraugauja jau jie. Tai paskui viena duktë - ji jau Keturkaimy. Jau jie bijojo, sakë: visus, ir pirmos eilës, ir antros ðaudys. ALe niekas nepaskundë. Nevalia buvo tada skøsti. Katalikai, skaitosi, vienybæ laikë. Paskui tie du numirë , Legotai ir Legotienë, ta senutë. Tai jie taip graþiai gyveno. Ateidavo pas mus, ausdavo mama - ir ji neðdavosi. Labai audëja buvo. Dabòti tokia buvo. Tai tik tà þinai, kad ji buvo þydelkaitë, atëjusi á mûsø kraðtà.

SB:O dabar apie tà dienà, kai þudë, papasakokit. Jûs rovët linus. Kà jûs pirmiausia pamatët ir iðgirdot?

OB:Tai sakau, kad tuos ðaulius. Vienas ten kareivis, ten ðauliai vaikðeiojo po tà keliukà vis atsYYY. Pasipjovë lazdas. Kiti liko vaikðeioti, o jie nuëjo. Á tà, kur rëdyti... Matyti, jas nurengë. Varge, nurengë, nupjaustë.

SB: Kà nupjaustë?

OB:Nu taip! Katra nenusirengë, perpjovë kad ir vidurius, sako, vistiek... Tai jis visi buvo girti. Turbùt uþgirdyti .Ten, kai Naumiesty prieð ðkalà gyveno tokie Antanaièiai, tai mamai pasakojo: sustatyti... su tokiom baklaþkëm davë gerti. Sako spardosi, kaip arkliai þemæ spiria, kad greièiau jas veþtø ðaudyti. Sako, kad jie uþgirdyti buvo.

SB:Tai kas tokie spardësi?

OB:Nu tie ðauliai, sustatyti... Tie kareiviai... Tø kareiviø, sako, nedaug buvo. Daugiausia mûsiðkiai. Kas ið to? Vistiek iðlakstë, ir viskas. Pabëgo. Toks Andriukaitis su tokia þmona - jis karves kolchoze melþë. Su keturiais vaikais paliko - iðbëgo á Amerikà. Paraðë: manæs nelaukë, að jau turiu kità. Ir ji vargo su tais keturiais vaikais. Nei siuntiniø, nei nieko neatsiunte.

SB: Tai tas ANDriukaitis ðaudë?

OB:Jo.

SB:O kaip jo vardas buvo?

OB:Að jo vardo neþinai, tik þinai, kad Andriukaitis. Jau ta þmona su maþais vaikais liko. Tai vis dejuodavo. Kad tø þydø skudurø parsiveþë, o paskui - karas - vistiek turëjo viskà palikti. Iðbëgti reikëjo. Mûsø tëtë tai mums nieko nedavë pirkti. Paskui, þinot, buvo ta varþytinës. Pakëlë:"kas pirkis?kas pirkis?". Kam mums reikia tø skudurø - savo turëjom. Tëtë sako: o kas ið mûsø ims, jeigu iðvarys. Evakuavo, ir mes turëjom palikti viskà. Arklius vokieèiai atëmë. Paskui tëtë vienà pasigavo, su tuo ir iðvaþiavo.

SB:Ar jûs matët tas varþytines?

OB: Vaþiuo... Taigi Kybartuose buvo tos varþytinës. Ir Naumiesty, ant turgaus priveþta. Ten, þinot, bliûdai su bulvëmis, su mësa, su puodais. Tai tyëia, kai mes... tai ðliûkðt po tà turgø. Kas pirkis èia jiems? Kas geriau - jie pasiëmë: ten kokius laikrodëlius, viskà. O lovas, viskà pardavë.

SB:Tai lovas irgi varþytinëse pardavë?

OB:Jo jo. Tai kas eis á namus? Ten ant turgaus pristatyta, kaip dabar skuduryne - taip ir tada buvo. Tik su veþimais atveþæ buvo. Dabar jau atneða.

SB:Tai ið veþimø ir pardavinëjo ðituos daiktus?

OB:Jo. Ið veþimø.

SB:Kokius daiktus pardavinëjo?

OB:Tai saku: tai lovas, tai povietukus... Kas buvo ið ðitos... Taip, visko... Spintelës, veidrodþiai - ko jiems nereikëjo. Kas jiems reikëjo, tai tà jie pasiëmë.

SB:Tai baldus. Paskui kà dar, drabuþius...

OB: Tai drabuþius... Kà tau - tø drabuþiø! Dar kunigas, atsimenu, per pamokslà sakë, kad: nepirkit krauju aplaistytø drabuþiø. Naumiestyje kunigas rëkë per pamokslà. Nu tai kà... O buvo þmoniø, kurie pirkø, - biedni (=vargðai).

SB:Kaip kunigo pavardë, kur taip sakë?

OB:Toks Balsys, ne , ne Balsys. DObrovolskis - jis toks jau geras kunigas. Balsá tai suðaudë, nukankino iðbègdamí rusai kaip tuos tris ðimtus...

SB:Èia kai Budavonës miðke...

OB:Jo jo. Tai tas irgi buvo Naumiestyje. Paskui já iðkélë á Lankeliðkius. Tai tas kunigas buvo paþástamas. Toks aukðtas, graþus. Tai jis á Naumiestá atveþtas, palaidotas.

SB:O kad "nepirkit krauju sulaistytø drabuþiø", tai èia Dobrovolskis?

OB:Dobrovolskis. Jis irgi paskui iðbègo á Amerikà. Toks Dailidë, buvo kunigas klebonas - tai tas evakuavosi sykiu ... Tas ási... buvo. O tas Abromauskas (?) iðbègo á Amerikà.

Jo brolis buvo teisëjas. Tai sykiu su tuo broliu...

SB:Èia jùs girdëjot?

OB:Kaip?

SB:Ar èia jùs girdëjot, kaip Dabrovolskas taip sakë?

OB: Jo pamokslà! - kaip sakë baþnyèioje. Draudë, kad, skaitosi, nepirkit kraujuotø drabuþiø, sakë. Liejasi kraujas, o jùs , skaitosi, naudojatës.

SB:Ir jùs tada buvot baþnyèioje?

OB: Nu taigi. Að girdëjau baþnyèioje. Juk, þinot, tada eidavom kas sekmadiená. Pësti eidavom. Nebuvo taip , kaip dabar kad veþa, nenuenini jau. Tada tai eidavom á baþnyèià.

SB:O preð þudikus, kad "neikit þudyti"?

OB:Oi ðaukë, ðaukë kunigai. Jau sakë, kad: neþudykit be teismø. "Kas nuteistas, tik tada galima þudyti". O kas þiûrëjo? Matot dabar, kas darosi.

SB:Ar neprisimenat, kurie kunigai sakë: "neþudykit"?

OB:Toks Damijonaitis. Nu, kunigas tas labai jau þudymà... labai jau kovojo. O kà?

Niekas neklausei nei tø kunigø. Tada praðë kunigai kunigai toká senukà - jis buvo likæs, daktaras Griausmonas, vaistininkas. Ir éjom visi, éjo visi, paraðus davë, kad já, tà þydukà - senukas jau buvo... Varë já paskui... Já paskui suðaudë ant þydø kapiniø. Su lazdele éjo, verkë. Per miestà, sakë. Ko nepraðë - o neklausei. KOmendantas ásakë, ir viskas.

SB:Komendantas buvo lietuvis?

OB:Ne ne, vokieèiø komendantas. Tai tada lietuviø në nebuvø, daugiausia vokieèiai. Ùþemë ir viskà jie tvarkë. Tlk kad mûsø ta milicia buvo kaip dabar....

SB: Tai kas rinko paraðus up tà Griausmonà?

OB:Nu, ten Naumiesèio þmonës. Ir ið baþnyèios iðéjome - liepë pasiraðyt. Raðömës visi.

SB:Baþnyèijo raðëtës.

OB:Iðejæ ið baþnyèios. Nu kà, visi raðësi, visi praðë. Dar tokia mergaitë buvo pabëgusi ið Naumiesèio, ið to miðko parbëgusi á Naumiestá. Tai dar slëpë tà mergaitæ . Pas tà Griausmonà ji buvo. Ir, sakë, ir tà mergaitæ paskui sykiu suðaudë. Tas Griausmonas buvo vaistininkas. Bûdavo, nueisi pas já, kai mama vis bûdavo, tai jis visad vaistø duodavo - kad ir naktá.

SB:Atsikeldavo ir paduodavo.

OB:Jo! Jis pats! Jau labai geras buvo daktaras. O kà darysi? Niekas nieko neatlaikëm. Arba kai ten komjaunuolius ðaudë, Broþeckis (?) éjo net pas komendantà: jaunimo neþudykit. O kà? Niekas neklausë. Ir á Naumiestá, ir toliau nuo mûsø, link Ðaukliø, - ir 14 vyrø buvo atveþta suðaudyti. Tai moterys ant marðkiniø paþino. Paskui juos visus atveþé á Naumiestá. Tai visi apstojo. Tai savi susiveþé á Naumiestá palaidoti. Tokiø jaunø vyrø keturiolika! Tle vokieèiai ne tik sydus, ale, skaitosi, ir komunistus. Mes taip nebuvom prie nieko prisdøjæ, nebijojom. Mums bile buvo dvare, kai ponai iðbëgo, vakarëliai. Su dûdom grodavo, salë didelë. O kà? Paskui jau émë jaunimà gaudyti. Mane tai pas toká ûkininkà pristatë dirbti. Kad têtë turi tik aðtuonis - vienà þmogø paliko prie þemës, o jau mus kitus - pernakt. Jûs matot... Að irgi turëjau jauna apsivesti , kad neiðveþtø. Ðeimas jau neiðveþé aðtuoniolikos metø. Tai buvau, tai apsivedþiau.

SB: Tai pasakojo

OB:Naumiesty matë, verkë.

BERþinis tariasi su Beyraku angliðkai.

SB: Labai ádomiai pasakojot. Èia, Kudirkos Naumiesty, kai rinko paraðus up
Griausmonà.

OB:Taip, taip. Nu kad já paliktø gyvà, sakitosi.

SB:Tai jau visi þydeliai buvo suðaudyti?

OB:Nu, jau jau. Á miðkà atveþti. O jis buvo iðsyk paliktas.

SB:O jo ðeima visa?

OB:Tuojau buvo suðaudyti.

SB:Tai jis vienas buvo?

OB:Já kaip daktarà paliko.

SB:Jisai gydë þmones, kai já vienà paliko?

OB:Kà tenai... Jau tada þinot að neþinau, ar jisai gydë. Tiktai kaip daktaras skaitësi... paliko. Ir þmonës praðë, kad já paliktø.

SB:O po to , kai Griausmonà suðaudë, kas buvo Naumiesty daktaras?

OB:O að jau nē neþinau. Lietuvis toks buvo, Kriaueiûnas. Kà jûs manot - tuomet juk nē neidavom pas tuos daktarus. Tik þinau, kad mama nueidavo - jai vis maþakraujystë bûdavo. Sakydavo: Kriaueiûnas toks. Tai buvo ta... þinote, akuðerë Stankûnienë, o taip tai maþai tø daktarø bûdavo.

SB:Tai tuo metu, kai buvo Griausmonas ir Kriaueiûnas - jie abudu buvo daktarai?

OB:Nu jo. Ale jie atskirai. Tas vaistinæ turëjo, ir daktaras viskà turëjo. Ir priiminëjo þmones, ir vaistus pardavinëjo vaistinëje. Atskirai buvo pas já.

SB:Pas Griausmonà.

OB:Jo. Taip prie gatvës - tai kas pabelsdavo á langà, tai jau jis ásileisdavo, kai jau bûtinai reikia. Veþdavo já, kad jau kur reikia, ir á kaimà. Jis vaþiuodavo. Tokia þydkai raudoni (?)... vadinosi, dvaras. Tai tas þydas dvarà turëjo, o jo sûnûs tai buvo veterinarai. Tai matytumëte, kaip jie gydydavo paralyþiuotas karves! Ir teðmenis priþumpuodavo oro - tuoj atsikeldavo gyvulys! Ir, sako, nieko neimdavo. Eidavo þmones paskui padirbtí á dvarà, kad neimdavo [ið jø pinigø]. Nedidelis dvaras buvo prie Naumiesèio, prie kelio. Tai jau sûnûs abudu buvo veterinarai. Tai kai jø daug gyvuliø buvo, tai praðydavo þmonës, kad: tokia bëda - ir pas juos gyvuliai gaudavo ir vaistø, ir visko. Jie geri buvo, - sakë, kas ten aplink gyveno. Ten netoli Katauciznos tas dvaras buvo. Vis eidavom á miestà pro ðalá, sakydavom: varge, kur ten - viskas paskui ten buvo sugriauta. Jo tai tiek. O paskui èia vis prie Naumiesèio þydi turëjo daug laukø nusipirkæ. Tai suvaþiuodavo ten pas juos papástami dirbti. Taip vis sakydavo: þydø þemë vis aplink. O kà, þinot. Kitàsyk Naumiestic buvo þydø miestas. Tik keli lietuviai paskui turëjo krautuves. Jau paskui , þinau, toks YYYYYY buvo. Labai krautuviø ásiveisë , jau tø... medþiagø. Taip tai vis... pas þydis tai bûdavo gera - nusiderëdavome. Kiek daugiau uþsipraðydavo. Tëtis mûsø labai mokëdavo derëtis. Ale taip audavo batus, tik bile pirk! Mes... Mums labai ten patiko. Tos þydelkaitës turëjo skrybëlaièiø krautuvæ. Uþeidavom, mieruodavomës (=matuodavomës). Tai jos jau nieko. Tokius þlickius (?) pasiûdavo, nusipirkdavo. Siûlydavo, þinot.

SB:Tai mieruodavotës. O nusipirkdavote skrybëlaièiø?

OB:Nu jo. Kad ir, kad taip perki. Jau mada prasidëjo. Jau nelabai skyrësi nuo kaimo . Tos miesèionkos pirma tik eidavo, sakydavo. O mes tai... jau paskui èmëm, uþsidirbdavom pinigø tam dvare. Tai tëtis taip nepritypdavom (?), kad mes norëjom. O paskui að iðëjau tarnautipas tuos ponus. Jau ponas praðë á pakajus. Ir eidavom á

miestà. Nuveþdavo. Tai jis vaþiuodavo á Vokietijà per Ðirvintà apsipirkti. O mes eidavom pas mûsø þydelius. Visi paþinojo jau...

SB:Ar mokëjo þydai ásiûlyti prekæ?

OB:Jo mokëdavo.

SB:Kaip ásiûlydavo prekæ?

OB: " O, tik tau tinka, tik imk, ui, kaip graþu". Ten veidrodis. Mudu prie veidrodþio. Tai ne mûsø, kad taip... Mes kai autis, tai: "èia tokiø nerasic. Tik jau neik á kità krautuvæ". Lentynos pridëtos. Vienà dëþæ atvers, kita tik...Audavo . Kà, þinai, ten daug pirkdavai? Eidavom basos vasarà, o þiemà su ðliurëm, apsiaudavom botikais. Jau á miestà apsiaudavom bateliais. Dvejø... Tai ne dabar, kai pilna batø. Dvejus batus kad turëjai, tai uþteko. Á ðokius eidavom prastesnialis. Ojoi. Jau taip þydai mokëjo: ir kitas prekes, ir medþiagas. Tik "liuks!", tik deda, tik iðties: "oi kaip tinka, tik pirk". Jau taip niekas nemokës kaip jie. Sakau tam Jankei: jeigu pravaþiuosi (?)... "Ui tu gráþk, dar nepirkai", ðaukdavo per duris iðejæs. Ale tai bûdavo - ir taip ant skolos duodavo. Uþsiraðyldavo, ir atmokëjai, kai gaudavai. Þinot, þmonës... Parsiduoda ir atmoka jau. Jie ir taip, ar paskolinti, sakydavo. Pinigø ar kà - tai þydas geriau paskolindavo negu mûsø:"ai , tai neatiduosi, tai vekselio reikia". O þydas paskolindavo, kai reikëjo.

SB: O ar neapgaudavo þydas? O bûdavo, kad ir apgaudavo turbût?

OB:Þydà?

SB: Þydà, ne, ne... Kad þydà þmogus...

OB:Ai ne... Kai neturëjo, tai jis á namus atvaþiuodavo. Ieðkodavo skolos. Neapgaudavo. Atidiuodavo vistiek. O kà? Paskui kitas... kitàsyk negausi. Katrue statësi namus ar kà, reikëjo pinigø. Javus parduodavo, ir atidiuodavo. Èia mano uoðviai ið VIIkaviðkio sakydavo: turëjo skolos, pas vienà praðo - "ai, tai neatiduosi" - ir paskolino. Jiems reikëjo, sakë, namui. Ir paskolino tas þydelis èia ið Vilkaviðkio. Tai tiek pasitikëjo þmonës.

SB:Norëjau dar paklausti apie tà Griausmonà. Kas suorganizavo, kad surinktø tuos paraðus?

OB:Nu, þinot, Lietuvos tie.... Naumiesèio þmonës tie, kurie ten vyresni. Kunigas liepë: stenkitës, raðykitës kaip nors. Atsirado, sako, zakristijonas vis raðë viskà.

SB: O tas kunigas...

OB:Ne, ne, tas kunigas zakristijonui ásakë surinkti paraðus ir neðti komendantui, kad já paliktø.

SB:O jûs pati pasiraðëte?

OB:Nu, raðämës, kaip nepasiraðysi.

SB:Kas dar pasiraðē?

OB:Ar ið mûsø? Tai mano sesuo. Abidvi pasiraðëm. Ten ið kaimo visi þmonës, katrie buvo. ÞInot, ið baþnyèios iðejæ, katrie buvo.

SB:O kunigas?

OB:Kunigas per pamokslà pasakë: gelbëkit þmogø.

SB:Tà Griausmonà, kad gelbëtø.

OB:Jo. Tai kà jis... Jis vistiek buvo geras ir kunigasms, ir ...

SB: O gal galëtumëte prisiminti, kas buvo paraðyta toje peticijoje? ÞInot, kas buvo paraðyta prieð paraðus?

OB:Kad að në neþinau. Vokiðkai ten kaþkas buvo paraðyta ið virðaus. Raðtas - ir mums davë pasiraðtyi.

SB:A ten buvo vokiðkai?

OB:Vokiðkai. Ir toks buvo upðëtas vokiðkas erelio antspaudas, skaitosi, kad dokumentà neðë.

SB:Ir kaip buvo toliau su tais paraðais? Kur juos neðë?

OB:Naumiesèio komendantui neðë, kad jau paliktø já gyvà. Tai dar iðsyk, sako, paliko, o paskui jau, up mënesio laiko vistiek... Matyt, kam to perdaug buvo, kad þmonëms geras buvo. Tai kad visai, kaip... buvo priejæ visokiø þmoniø ið VOkietijos. Atejæ gyventi á Naumiestá, á tuos þydø namus. Tuoj upëmë vietas katrie liuosininkavo, tuoj prisistatë þmoniø. Juk namai tuðti...

SB:Tai kas éjo gyventi á tuos þydø tuðèius namus?

OB:Neþinau. Sakë, kad miesto þmonës, kurie liuosininkavo, þinot. Pas þydus buvo tokiø liuosininkø:tarnaitës... Ir éjo á tuos namus.

SB:Tie kur pas þydus dirbo?

OB:Jo. Tai kà jiems - likæ viskas. Kaip neis?

SB:Tai kiekvienas pas... kuris pas kurá þydelá dirbo, tai paskui upëmë jo namà?

OB:Jo. Upëmë daug kas. Taip kiti éjo. Paskui suraðë, kad pardavë tuos namus. Kiti pirko kà...Kà gali þinoti? AR taip suëjæ jie pirko?

SB:O kaip þmonës þiûrëjo á tokius liuosininkus, kurie upëmë þydø namus?

OB:Nu kas tada... Kad visi bijojo þiûrëti taip labai. Manë: manot, taip ilgai bus? Jau kai tas frontas nuëjo - jau tik jautë þmonës, kad viskas vël bus kitaip. KOdél jau tie vokieèiai ir ið mûsø - visi vaþiavo á tà Vokietijà, katrie sugráþæ buvo. Jau þino, kad nebus gyvenimo. Mes tai neturëjo savo, kaip... Tupëjom, ir viskas. Taigi ir sakë tie vokieèiai:

kaip mûsø 8 hektarai - tai mabaþemiais vadindavo... Tais sakë: kai vokieèiai uþeis, tai mus veð á Sibiro laukus apgyvendinti.

SB:Kas taip sakydavo?

OB:Tai vokieèiai kareiviai. Tai þinot: viskas ten tuðëia buvo, kur, sakë, mus veð. Oi vokieèiai... Karo, karo (?) mes... Viskà tik atimti, tik "karas"... Ir veþë viskà á frontà.

SB:Jûs tiek daug visokiø þydeliø papinojote. Jûs taip graþiai pasakojote, kaip tie prekybininkai ir tie daktarai. Ir vienà dienà jø neliko. Kaip jûs jautëtës, kai jø neliko?

OB:Oi tu Dieve mano. Kaip ðeimoj kas numirðta - taip jautiesi. Tai taip ir èia mums baisu buvo. Mes dar jaunos, ale tðvai kaip pergyveno! Jûs neklauskit! Mes tai dar ne taip. Neþinojom tokio gyvenimo. O jie tikta... uþaugæ prie tø þydeliø buvo. Ir visà laiko pirkdavo viskà, veþdavo parduoti viskà. Tai ten Naumiesty, kur Kudirka stovi, tai ten buvo batus jomarkas ant to plento. Aplink, þinot, aplink turgø krautuvës. Eidavo, viðtas neðdavo. Þinot, kaip þydai - viðtas pirkdavo. Kiaules tai jie nepirkdavo. Pas mus tai atvaþiuodavo su skudurais, muilo atveþdavotoks þydelis. Likdavo gulti, tai, bûdavo, tà ragà prieð langà suka suka kapin kà... Nu, ar jûs þinot? Jis poteriaudavo taip. Kaip kaime mûsø vienam gale buvo kambarys ir kitam. Per vidurá - virtuvë, aukuras, butas (?). Tai jau virtuvëje Zelkis bûdavo. Mama paklodavo. Tai jau jam virdavo viðtà. Tai jau jis... iðvirdavo. Ir jau jis tik viðtienà valgydavo. Tai palikdavo muilo gabalà, þinot, tokio paprasto skalbti, tokio proðkø (=milteliø), atsimenu. Tai mes syká linus brukom.

Atvaþiavo tas þydelis. Ir - tðvø nëra - tai mes neðëm linus parduoti, pundelá susiriðæ. Tai kojiniø iðsimainëm. Tai vis jau jis atvaþiuodavo pas mus. Þinodavo, kad yra jaunimo, tai visokiø saguèiø atveþdavo, tokio margø ðukø á galvà. Tai jau vis kà nors nusipirkdavau. Surinkdavau skudurus, þinot, senus, pakulas - pirkdavom. Viskà.

Verðiukus tokius jaunus pirkdavo, sako, veþa... tokius jaunus, trijø dienø, jis pirkdavo avukus maþyèius. Kad ir pastipusius, sako, paimdavo. Veþdavo á fabrikus. Nu vis kaip nors uþsidirbdavo. Tai vienu arkliu gilgydavo gilgydavo (linguodavo?) per tà kaimà.

SB:Kaip jo vardas buvo?

OB:Jo vardo neatsimenu. Tik atsimenu: buvo aukðtas, su tokia nedidele barzduke.

SB:Kokio amþiaus?

OB:Oi jis buvo kokiø 40 metø. Dar ne taip senas. Tai tas labai jau... tà veþimà prisikrovæs pakulø, skudurø. Ir kà dar (?) veþdavo ant Naumiesèio...

SB:Tai neturtingas jis buvo?

OB:Tai ne... kad nieko rimto. Turtingi tai turëjo dideles krautuves. Paskui Naumiestá tas pletuodavo (=pindavo) milà. Vis veþdavo... Mama iðausdavo vilnø, tai jai tas þydas

turėjo... Pletuodavo taip, þinot, parsiveþdavo, tai iðskleidavo tas tuos... paskui, jiems ant kapø enant, tai spausdavo sëmenis - aliejø. IR skerdyklaëia buvo, ir þydas valdë. Vls veþdavo jis, vis pjaudavo gyvulius ten. Kaip èia sakydavo dar, neatsimenu... Tai va vis... Þydaï daugiausia laikë... Vilnø karðyklà turëjo - karðdavo vilnas. Viskas veltui nuëjo, kai tie vokieèiai uþejo. Kai vokieèiai, tai pirmiausia ið jø krautuves atëmë, visà nuosavybæ. Ne tik ið þydø, bet ir ið lietuviø. Va taip. Kaime èia buvo krautuvë. Tai mes ateinam á tà krautuvæ, jau kareivis pasiëmæs ir dalina viskà. Jai jis viskà atëmæs ið þmoniø, ið tos krautuvëlës. JO jo... Laukdavo mes atvaþiuojant to þydelio.

SB:Kà pakalbëdavot su juo?

OB:Na tai taip va. Praðydavom, kad atveþtø tai karoliø, tai taip visokiø spilkø (=smeigtukø), kojiniø ðilkiniø (þinot, dabar tai nér tokiø, kaip pirma buvo - ðilkinës tokios), puskojiniø, botikø tokiais aukðtais (=aukðtakulniø bateliø) - tai jau pasiimdavom, kai neturëdavom pinigø. Palikdavo! Tai jis - kiauðiniø. Þlnot, imdavo produktais. Eidavom avieèiauti, kad avieèiø jam pririnktume. Miðke sustodavo, eidavo per miðkà - ant Naumiesèio kelias. Tai jau jis mums kà nors uþteikia! Na matot. Kiek að èia dar papasakoju.

SB:Dar apie tà dienà , kai juos þudë. Tai jûs lauke dirbot. Ar jûs matët, kaip ten juos atvarë, ar matët ir tuos ðaulius?

OB:Tai mes matëm, kai atveþa. Ir matëm, kaip atveþë - mes manëm, taip... Paskui tai su Rudaièiaiis ant èia, kur RUdaitis gyveno, ten - tai jie sustojo, iðëmë ið tø veþimø ir eikit. Kitos pabëgo. Ir paskui up tai su tom lazdom jas suvarë. Ta YYY matë, kad jie girti. Sakau: kà jos, joms reikëjo ne á laukus, o á miðkà. Bût miðke vistiek pasikavojaë (=pasislëpusios).

SB:O jos bëgo á laukus?

OB:Á laukus! Nuo to Rudaièio, sakë, á laukus. Iðsigandæ jos bëgo nuo miðko. Mislijo: miðke tai gal... Paskui jas vaikë, sakë, varë muðë vistiek.

SB:O tai nuo jûsø kas matësi?

OB:Ten matëm tik kaip atveþa. Þinot, pro miðkà kaip - buvo matyti. O tik Rudaièiai matë, kaip jos pabëgo. Rudaitienë vis, tos Stepanienës mama pasakojo paskui.

SB:O jûs matët, kaip veþë?

OB:Tai kaip atveþë - porà arkliø, ilgà veþimà. SUsëdæ buvo jos. Su pundais atveþë, varge.

SB:Tai èia vienas veþimas buvo. O kaip kitas atvarë?

OB:Nu tai tas atvarë, paskui vël vaþiavo. Keli veþimai - ðitiek þydelkø juose nusiveþë.

SB: Kiek buvo veþimø?

OB:Að tai neþinau. Tas sakë: ir ant rytojaus dar kitas atveþë. Tai jau paskui tupëjom namie ið baimës, ir viskas. Jûs manot, kaip baiþu buvo! Ðnekëjom namie ir verkëm! O, sako, ðaudys ir maþaþemius, viskà. Tai kà èia nuo ðeimos...

SB:O pësèiø nevarë, tiktai veþimais?

OB:Tai kur jas ið Naumiesèio atvarys pësèias! Jos bûtø iðlakstæ. Susodino, pasakë, kad veþa pas vyrus, ir jos sau ramiai vaþiuoja. Kada paskuko ant miðko, jau jos suprato.

SB:Ar pirmà dienà kelis kartus atveþë, ar pirmà dienà kiek atveþë, suðaudë ir nebeðaudë jau tà dienà?

OB:O kad ten vis girdëti buvo ðûviai. Jas grupëm varë. Trys, trys veþimai, sako, atvaþiavo.

SB:Tai jûs dirbot lauke, pamatët veþimus... Ir toliau veþimai - ar á miðkà nuvaþiavo, ar jos iðlipo prie miðko?

OB:Jas iðlaipë èia ties Rudaièiu, kaip tik á miðkà einant.

SB:Rudaièiai matësi nuo jûsø? Nuo tos vietas , kur jûs buvot?

OB:Ne... Tai Rudaièiai - kur jie gyveno, tai þinot - aplink sodas, miðkas. Jie visai prie miðko gyveno. Galima sakyti, kad jø sodyba buvo prie miðko.

SB: O jûs ten, kur rovët linus, ar jûs matët, kaip jas iðlaipino ið veþimo?

OB:Ne, mes nematëm. Uþtai dak krûmai buvo. Eglës. Tik mes matëm, kad atvaþiuoja Naumiesèio keliu. Prisëdæ daug.

SB:Ir uþ krûmø pasislépë paskui?

OB:Paskui, þinot, uþvaþiavo veþimas. Ir mes neþinojom - maþu jas taip... Kad kiti sakë: á darbus jas veð. O maþu (=gal) pas koká ûkininkà atveþa, pavyzdþiui. Tik kai jie ðitie.... Tie tas lazdas nusineðë... Tà klyksmà, tai rodos ir dabar að tà klyksmà girdþiui. Kur ðitiek, kad ne... riksmo "gevalt", "gevalt" - vis taip plonai, ir storai, visaip rëkë. Tai va. Tai jûs manot: èia gali þiûrët ir klausyt? Dar paklausëm... Mama, tai dar sakë, pabuvo ten. Parëjo namo, pasakojo.

SB:O jûs kà darët?

OB:Parëjom namo. Ir mama pasakojo: ir að iðbëgau ið to miðko. O tai kaimynka álico á medá ir viskà matë, kaip juos draskë, kaip juos ðaudë, kaip vaikuëius daupë á medþius.

SB:Tai dabar ðitie su lazdom iðsipjovæ nuëjo á miðkà, ir pasigirdo tie ðûksamai. Reiðkia, ðûviø dar nebuvo?

OB:Dar ne. Tiktai paskui ðûviai. Jau jos rëkë - jau kaip varë.

SB:Bet riksmas prasidëjo dar prieð ðûvius?

OB:Jo jo, prieð őūvius. Paskui tik: tratata - girdëti. Sakë, turëjo sustoti prie tos duobës, nulenkti galvas, ir vis taikë á pakauðá. Ta kaimynka matë. Tà eilæ suguldë, kità eilæ atvarë. Taip turëjo bûti. Na va, kà jie turëjo pergyventi.

SB:Prie duobës stovëjo jau iõrengtos?

OB:Jo, jas iõrengë bevarant prie duobës. Ojoi, jos turëjo baimës! Nu, kur èia sako, kad iõlindo... Kad kiti krito iõsyk, tada, sakë, ir iõlindo ið tø duobiø.

SB:O kai jie őaudë, vaikai kartu su jomis buvo, ar atskirai?

OB:Su vaikais! Jos jau nepaleido vaikø. Kaip dabar vaikà... Jos kai þus, tai visi þus. Primiausia jas, paskui vaikus. Uþtai paskui sakom: kaip tos... tas viskas... á egles atsidûrë, á tas puðis? o kai ji nupasakojo, kad á pakauðius taikë èia, turëjo pasilenkti, tai uþtai strigo viskas, tiðko. Jau jûs manot... Jau baisu buvo þiûrëti, kai atëjom. Ëjom krûvom paskui paþiûrëti. Mat vieni bijojom.

SB:Ar jûs paþinot tuos , kurie lazdas laupë ir éjo á miðkà?

OB:Dieve, kà èia paþinosi! kà gali paþinoti. Ið Naumiesèio kiti.

SB: Bet jie matyti buvo?

OB:Kà ?

SB:Ið matymo paþástami?

OB:Nu tai ið matymo tà Andriukaitá, paskui vis ið... ûkininkai jie èia jau buvo, atjodavo su arkliais... tie... ne Janulaiëiukai, va uþsimirðau pavardæ, tie ûkininkaièiai. Paskui tik su laikrodukais jodinëdavo jie. Jau jie paskui visi iðbëgo á Amerikà per Vokietijà. Èia jiems buvo gerai iðbëgti: rubebius(=siena) netoli. Per tà rubebiø visi, visi tie þydðaudþiai.

SB:Kas buvo þydðaudþiai Kudirkos Naumiestyje?

OB:Nu toks Jurkðaitukas. Paskui toks Èipaila, ar jis buvo... turbût neiðbëgæs, kad paskui jis kalëjime buvo.

SB:Kaip Èipailos vardas?

OB:Kad að dabar neþinau, ar jis Juozas? Dabar jisai diriguoa dûdom muzikos. Maëiau: per Velykas apie baþnyèià grojo jaunimas - tai jis dirigavo. Dabar eina þëdnà (=kiekvienà) dienà prie komunijos. Tai vat atgailauja. Jau jis susenæs þmogus, senas. O tada jauni buvo. Jau...

SB:Kas dar buvo?

OB:Kad að ir neþinau.. Jau uþsimirðo. Jau jau... tie Jurkðaitukai, sako, abudu tie broliai őaudë. O tokie buvo davadni (=ðaunûs) vyrai. Kaip jiems papuolë?

SB:Ir koks paskui jiems likimas buvo?

OB:Koks likimas? Paskui jau, per karà iðbëgo visi. Jautë, kà jie padarë.

SB: Jurkðaitukai iðbëgo, taip?

OB: Jo. Jø në vieno nebuvo matyti. Jau nebuvo në vieno. Jakelevièiukai, va, tie, kur du broliai, tie ðaudë. Jakelevièiukai. Dabar tai dingo (?) vienas, tai dar liko þmona. Tai tas Amerikoje buvo. Tas. Jau að visus kitus jauþmirðusi. Kà, daug nepaþástamø buvo.

SB: O vokieèiø ar buvo?

OB: Jo, buvo vienas vokieèiø kareivis. Mes tik tà vienà matëm. Kareivá matëm, kur ta éjo sargyba. O taip tai tie baltais raiðèiai - tai kareiviai nebus baltais raiðèiai.

SB: Ir jie civiliai buvo apsirengæ?

OB: Ne, ne civiliai.

SB: Su baltais raiðèiai.

OB: Ne, milicininkais turbùt apsirengæ, ar kaip... ðauliais, sakë. Jau visi gelbëjo, niekas neiðgelbëjo. Na jau baikit. Jums turbùt toli parvabiutti?

SB: Ne, mes á Kaunà vaþiuosim.

OB: A , á Kaunà.

SB: Nes rytoj Kaune filmuosim. Pavargot jau su mumis?

OB: Ne. Taip sakau, jûs...

SB: Tai jûs dar mums papasakokit daugiau.

OB: Á Kaunà... Tai Kaune vis, musët (=turbùt), giminiø yra? Vaþiuojam. Jau toks Grigas - atsiminiau. Tai tas irgi labai jau... Grigas, upraðykit.

SB: Taip. Vardas?

OB: Jonas - to buvo, þinau. Tai jis, vaike, AMerikoj kai pabuvo, kai numirë, tai ta þmonai paréjo baisiausias palikimas. 25 000 doleriø palik... jo palikimo. O ta þmona, varge, visà karà (?) ið YYYYYYYY. Paliko þmona su vaikais. Man tik tos Andrukaitienës taip bûdavo gaila. O kà darysi? Jau viskas praëjo. Ásitaisë visi. Matot, Naumiestis koks dabar atsistatæs.

uoja. Kada paskuko ant miðko, jau jos suprato.